

## DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN LOGOPEDIK MASHG'ULOTLARNING DIDAKTIK ASOSLARI.

265 - DMTT: Defektolog - Logoped.

*Xamzayeva Dilafruz Norchaevna.*

Ushbu Maqolada bolalar logopediyasining didaktik asoslari, nutqiy kamchiliklarga ega bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ta'lim tarbiyaviy va korreksion ish tizimi umumdidaktik qonuniyatlar va metodlar asosida tashkil etilishi hozirgi zamon pedagogikasida, quyidagi asosiy metodlarga ajratilgan bo'lib individualizatsiya, jamoatchilik, sistemalilik va ketma-ketlik, ongli faollik, ko'rgazmalilik, mustahkamlilik. Bu tamoil majmui duduqlanuvchi bolalarga nisbatan o'ziga xos korreksion o'qitishning mazmuni ,metodi va tashkiliy qismi yoritib berilgan.

**Kalit So'zlar:** didaktik asoslar,nutqiy mashqlar,duduqlanish,logopedik mashg'ulotlar, didaktik material.

**Annotasiya:** The article discusses the didactic foundations of children's speech therapy, the system of educational and correctional work with children with material impairments, which can be organized on the basis of general didactic exercises, stable and methods, and the current state of the art, children with personal information: individualization, community, systematicity and sequence, conscious activity, activity. The content and method of all aspects of the specific corrective teaching are highlighted.

**Keywords:** didactic foundations, speech exercises, stuttering, speech therapy classes, didactic material.

**Аннотация:** В статье рассматриваются дидактические основы детской логопедии, система учебно-воспитательной и коррекционной работы с детьми с

нарушением заиканиям , которая может быть организована на основе общедидактических упражнений, устойчивых и методик, а также современного состояния дел, включающих в себя сведения о личности ребенка: индивидуализацию, общность, системность и последовательность, осознанную деятельность, активность. Подробно рассматриваются конкретное содержание и методы обучения.

**Ключевые слова:** дидактические принципы, речевые упражнения, заикание, логопедические занятия, дидактический материал.

### KIRISH:

Hozirgi vaqtda turli xil logopedik metodik ishlarni mavjudligi nutq buzilishlarini shakillarini , bolalar yoshini, logopedik ish sharoitini hisobga olgan holda nazariy va korreksion o'qitishning asosiy to'rini aniqlash va ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Shunday qilib asosiy didaktik qonuniyat va tamoyillar nutq faoliyatida kamchiligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda asos bo'lib xizmat qiladi. Bu asoslarni bilish duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan korreksion pedagogik ishlarning garovidir. Duduqlanuvchilar bilan olib boriladigan logopedik ishlarda individual yondashish tamoyilini joriy etish bolalarni birlamchi va dinamik o'rganishda (mashg'ulotlar jarayonida) muhim ahamiyat kasb etadi. Logoped uchun lingvistik, psixologik va pedagogik kuzatuvlar zarurdir. Bular duduqlanuvchilarga korreksion ta'sir etish shakillarini tanlash imkonini beradi. Duduqlanuvchilarni nutqiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda , butun ta'lim jarayoni oddiydan murakkabga , ma'lumdan noma'lumga , yengildan og'irga o'tish asosida amalga oshiriladi. Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar , o'smir hamda kattalarning psixofizik xususiyatlari logopeddan "Bog'chada o'qitish va tarbiyalash dasturi" va o'yin faoliyati; ikkinchidan maktab dasturi va o'quv faoliyati, uchinchidan turli xil mehnat faoliyatlarini hisobga olishni talab etadi.

**Logopedik metodlar:** Duduqlanuvchi bolalar nutqini qayta tarbiyalash uchun moljallangan barcha mashg'ulotlar murakkablashib boruvchi 3 bosqichga bolinadi;

**Birinchi bosqichda:** Mashqlar logoped bilan birgalikdagi nutq va aks ettirilgan nutqni tarbiyalash uchun maxsus ishlar olib boriladi.

**Ikkinchi bosqichda:** Bolalar rasmlarni savollar asosida ta'riflab berish, berilgan mavzuga oid yoki seriyali rasmlar asosida mustaqil hikoya tuzish, logoped o'qib bergan hikoyani qayta hikoya qilib berishga o'rgatib boriladi.

**Uchinchi bosqichda:** Yakunlovchi bosqichda bolalarga egallagan malakalarini o'yin, suhbat, mashg'ulot va boshqa bolalar hayotiy daqiqalarida do'stlari, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot davomida mustahkamlash imkoniyati taklif etiladi. Duduqlanuvchilar nutqning erkinligi va balandligi nutqiy mashqlarning aniq ketma ketligi asosida amalga oshiriladi: ovoz chiqarmay,sekin shivirlab,baland va odatlangan ovoz bilan gapirish. Duduqlanuvchilar nutqiga nutqning ravonligi, bir maromdaligi ham samarali ta'sir ko'rsatadi. Ashula aytishda,ritmik she'riy nutq va cho'zib so'zlashda nutqiy pay tortishishlar ancha kamayadi, yoki butunlay yoqoladi. Mutqiy so'zlashish ritmik harakatlar jo'rligida bo'lsa duduqlanuvchi so'zlar jarayonida ma'lum bir yangilikni his etadi. Keyinchalik muloqotda bo'lish ko'nikmalari bir maromdaligi nutqdan har xil to'liqlidagi oddiy nutqqa o'tiladi. Shunday qilib duduqlanuvchilarda nutqni ravonligi va bir maromdaligi quyidagi ketma-ketlikda tarbiyalash mumkin: 1) ashula; 2) ashula jo'rligidagi harakat; 3) ritmiklashgan nutq (harakatlar bilan); 4) she'r (harakatsiz); 5) unli tovushlarga tayanish; 6) turli to'liqlidagi nutq. Duduqlanuvchilarda to'g'ri nutqni tarbiyalash vazifasi turli emotsional holatlarda to'g'ri so'zlashni mashq qilishdan iborat. Logoped duduqlanuvchilarga turli kayifiyat, emotsional hayajonlanish, ruhiy tushkunliklar bo'lishidan qat'iy nazar o'zini tuta bilish va nutqni nazorat qilib borishga o'rgatadi. Inson nutqi va emotsional holatiga atrof muhit, uning xarakter faoliyati va odamlar ta'sir etadi. Shuning uchun mashg'ulotlarda nafaqat mashqlarni balki, turli vaziyatlarni ham asta-sekin murakkablashtirib borish o'z samarasini beradi.

**NATIJALAR:** Metodikalar logopedik ishlarni tashkil qilishni” Bolalar bog’chasida bolalar tarbiyasi dasturi” doirasida amalga oshirishga yo’naltirilgan. Chunki duduqlanuvchi bolalar oxir oqibatda dasturda belgilangan to’g’ri nutq bilimlar va ko’nikmalarni o’zlashtirib olib kelgusida normal gapiradigan tengdoshlari bilan bir sharoitda o’qiydilar va tarbiyalanadilar. Nutqni buzilishi va unga bog’liq bo’lgan bolalar axloqidagi o’zgarishlariga qarata yo’naltirilgan logopedik ta’sir duduqlanuvchi bolalarni to’g’ri gapiruvchi tengdoshlari va kattalar o’rtasida ijtimoiy jihatdan moslashuvga yordam beradi. O’zbekiston Respublikasida mustaqillik qo’lga kiritilgandan kegin olimlar va mutaxassislar yuqorida ko’rsatilgan metodikalarni yanada takomillashtirishga va milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda bu muammoning yechimini topishga harakat qilmoqdalar. Jumladan prof.L.R.Mo’minova, ilmiy-pedagogik faoliyatda duduqlanuvchi bolalar bilan logopedik ish olib borish metodini respublikamiz xususiyatidan kelib chiqqan holda ishlanmalarni tavsiya qilgan. Bular hozirda amaliy faoliyatda foydalanilmoqda. Duduqlanishda artikulyatsion motorikani rivojlantirish uzviy ravishda umumiy va maxsus mashqlardan foydalanilgan holda olib boriladi. O’yinlar artikulyatsion motorikani xarakteri va nuqsonning darajasi, bolaning yoshini e’tiborga olgan holda tanlaniladi. Ovozni rivojlantirish va korreksiyalash uchun turli xil ortofonik mashqlardan foydalaniladi, bu mashqlar nafas faoliyati, fonotsiya va artikulyatsiyani rivojlantirishga yo’naltirilgan bo’ladi. Ovoz ustida ishlash artikulyatsion gimnastika va massajdan so’ng olib boriladi. Bular bilan birga yana bo’yin muskullarini bo’shashtiruvchi, boshni xar tomonlama harakatini bajarish bo’yicha maxsus mashqlar, shu mashq bilan bir vakqni, o’zida i-e-o-u-a unli tovushlarni talaffuz etish maqsadga muvofiq hisoblanad.

**MUHOKAMA:** Artikulyatsion praksisni rivojlantirishda erta boshlangan logopedik ish, bolaning nutqiy tajribasini kengaytirish va boyitish, maxsus bo’yin mashqlari katta ahamiyat kasb etadi. Nutqiy nafasni korreksiyalashda «qarshilik mashqlaridan» ham foydalaniladi. Bola og’izdan nafas oladi. Logoped nafas olishga qarshilik qilgandek 1-2 sekund davomida qo’lini bolaning ko’kragiga qo’yadi. Bu

ancha chuqur va tez nafas olishga va uzoq nafas chiqarishga imkon yaratadi. Nafas mashqlari har kuni 5-10 minut davomida o'tkaziladi. Ushbu mashq-larni bajarishda nafas chiqarish vaqtida logoped unli tovushlarning turli qatorini talaffuz qiladi va bolani unga taqlid qilishga undaydi va bunda ovozni balandligini o'zgartirali. So'ngra bolani undosh tovushlarni alohida va unli tovushlar bilan birgalikda talaffuz qilishga undaydi. Dinamik va statik nafas mashqlari mavjud. Nafas mashqlarini o'tkazishda bolaning toliqib qolmasligiga yelka va bo'yin muskullarini taranglashtirmasligiga ahamiyat berish lozim. Mashqlar sanoq ostida yoki musiqa jo'rligida bajarilishi lozim. Nafas mashqlari ovqatlanishga qadar yaxshi shamollatilgan xonada o'tkaziladi. Nafas gimnastikasi umumiy nafas mashqlaridan boshlanadi. Uning asosiy maqsadi nafas hajmini oshirish va uning ritmini normallashtiradi. Ovoz temбри, balandligi va ovoz intonadiyasini rivojlantir- ishda turli o'yinlar ertaklarni rollarga bo'lib o'kish, inssenirovkalar katta ahamiyatga ega.

**XULOSA:** Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, nutqiy nuqsoni bor bolalarni muammosini hal qilish logopediya fanida o'rganiladi. Bunda logopedlarning qilayotgan ishlari taqsinga loyiq. Ular nutqida nuqsoni bor bolalar bilan individual tarzda shug'ullanadi. Bolalarning ota-onalari bilan birga ishlab, ular bilan hamkorlikda bolalarning muammolarini hal qilishga harakat qilishadi. Albatta nutq insonlar bilan muloqot qilishda muhim rol o'ynaydi. Achinarlisi shuki, hozirda bunday nuqson bilan tug'ilgan bolalar soni oshib bormoqda. Bunga asosiy sabab esa homiladorlik davrida onalarning asabiylashishi, psixologik ta'sir olishidir. Ammo yurtimizda bunday nuqsoni bor bolalarni davolash maqsadida ishlar olib borilmoqda.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. "Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion logopedik ish" o'quv – uslubiy majmua.

2.М. У. Аюпова. “Logopediya” 10.08.2007-yil 4. Raxmanova V.S. “Korreksion pedagogika va logopediya “ 2007-yil 5. M.Y.Ayupova. “Logopediya” O‘zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. 2007-yil

3. J. Hasanboyev, X.A To‘raqulov, I.SH. Alqarov “Pedagogika” darslik 2011-yil.